NTNU **O-sak 22/06**
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

22.08.2006 SA

N O T A T

Til: Styret
Fra: Rektor
Om: Handlingsplan for studenter med funksjonsnedsettelser 2006 - 2009

Handlingsplan for studenter med funksjonsnedsettelser for perioden 2006 – 2009 legges med dette frem for Styret til orientering.

Vedlegg:
Handlingsplan 2006 - 2009

Handlingsplan for studenter med funksjonsnedsettelser

2006-2009

NTNU 2006

Forord

Dette er NTNUs tredje handlingsplan for studenter med funksjonshemming. Den første planen ble vedtatt i kollegiet i 1997, mens den andre ble vedtatt i 2000 og var gyldig i perioden 2001-2005. Den første planen var generell og på et overordnet nivå, mens den andre planen var svært konkret og forsøkte å ivareta de behovene studentene har helt fra søknadsprosess og til overgangen til arbeidslivet. NTNUs tredje plan vil ta for seg enkeltområder hvor NTNU fremdeles har mye ugjort. Samtidig må vi ta vare på det som har blitt gjennomført i de to første planperiodene.

Utdannings- og forskningsdepartementet ønsker fremdeles at utdanningsinstitusjonene skal utforme egne handlingsplaner for studenter med behov for tilrettelegging i studiesituasjonen. Gjennom arbeidet med forrige plan har vi sett at handlingsplanen er et nyttig verktøy for å stake ut kursen for NTNU innenfor dette området. I motsetning til mange andre utdanningsinstitusjoner har NTNU hatt et apparat for å følge opp og implementere mål og tiltak nedfelt i planene.

De seneste årene har flere studenter med funksjonshemming søkt NTNU, og tallet som søker tilrettelegging har økt sterkt. Arbeidsbelastningen på rådgivningstjenesten for studenter med funksjonshemming har økt tilsvarende, og NTNU har forsøkt å møte dette med økte bevilgninger og flere stillingsandeler. NTNUs innsats har forhåpentligvis medført fornøyde studenter, men i tillegg har nye oppgaver kommet til: Fra og med 2003 fikk NTNU oppdraget om å være nasjonal pådriver innenfor universitets- og høgskolesektoren når det gjelder funksjonshemmede og høyere utdanning. Nå skal vi også bistå andre utdanningsinstitusjoner i dette arbeidet.

Rammene for studentene er også forandret. Kvalitetsreformen medfører nye utfordringer, nye aktører er kommet til (for eksempel læringsmiljøutvalgene), nytt lovverk inkluderer funksjonshemmede i større grad enn før og ny teknologi innebærer både muligheter og nye barrierer for studenter som har en eller annen form for funksjonsnedsettelse. Vår viktigste oppgave i årene fremover blir å inkludere flest mulig i de ordinære løsningene, slik at behovet for særløsninger blir minst mulig. Samtidig må vi ha rom for å gjøre tilpasninger for den enkelte. Denne planen forsøker å balansere forholdet mellom det som gjelder alle, og det som kun gjelder den enkelte. Oppgaven er ikke enkel.

Planen gjelder frem til 2009. Forhåpentligvis er funksjonshemmede inkludert på en god måte ved NTNU innen dette tidspunkt. Det krever mye av alle enheter ved NTNU.

Torbjørn Digernes
Rektor

Kort om planen

NTNUs tredje handlingsplan er todelt. Del en omhandler visjoner, viktige prinsipper og bakgrunn for planen. Del to tar for seg delmål og tiltak i planperioden. Her er det satt opp mål, tiltak, ansvar, økonomisk fordeling og tidsfrister, i tillegg til generelle kommentarer om hvert enkelt tiltak.

Tiltaksplanen er delt i fire hovedområder. Det er delmål og tiltak knyttet til:

- pedagogiske forhold
- fysiske forhold
- administrasjon og organisasjon
- samarbeid og prosjekter

Hvert enkelt hovedområde har en rekke tiltak som er utformet i samarbeid med Rådet for studenter med funksjonshemming. Tiltakslisten har vært sendt på høring til berørte instanser og fagmiljø ved NTNU, og forslag og bemerkninger fra høringsinstansene er tatt med i planen.

Vedlagt ligger en tabell over tiltak og prioriteringer som gir oversikt over hvilke tiltak vi skal løse til hvilken tid. Tiltakene er satt opp i prioritert rekkefølge.

Universell utforming er et viktig prinsipp for handlingsplanen, og mange av tiltakene handler nettopp om å finne løsninger som reduserer behovet for spesiell og individuell tilrettelegging. Samtidig må man huske at universell utforming ikke kan dekke alles behov, og at tilrettelegging også er nødvendig.

Rådgivningstjenesten og rådet for studenter med funksjonshemming har det koordinerende ansvaret for at planen følges opp. Det er samtidig viktig at planen er hele NTNU sin plan, og at de som har fått ansvar for ulike oppgaver ønsker å bidra.

Det er ikke sikkert at NTNU når alle målene i planen til oppsatte tidsfrister. Dokumentet kan ikke brukes som et juridisk dokument i forhold til hva NTNU forplikter seg til å gjøre innenfor planperioden. Det er likevel viktig å jobbe med alle punktene i planen for å nå målet om tilgjengelighet og likestilling for studenter med redusert funksjonsevne.

Innhold:

Del 1:
Handlingsplanens hovedmål, prinsipper og bakgrunn

1. Hovedmål og strategi s. 5
2. Hvem gjelder planen for? s. 5
3. Dagens situasjon ved NTNU s. 6
4. Nytt lovverk og nye begreper s. 7
5. Kvalitetsreformen s. 8
6. Planens gyldighet, oppfølging og evalureing s. 8
7. Hovedutfordringer i planperioden

Del 2:
Handlingsplan 2006-2009: Delmål og tiltak

A. Pedagogiske forhold s. 10
A1: Pedagogisk tilgjengelighet og holdningsskapende arbeid ved NTNU s. 10
A2: Elektronisk og skriftlig informasjon og fagstoff s. 11
A3: Midterminprøver, deleksamener og semesteroppgaver s. 11
A4: Universell utforming av bibliotekstjenester s. 12
A5: Litteratur og annet undervisningsmateriell for synshemmede s. 13
A6: Studier i utlandet s. 14

B. Fysiske forhold
B1: Fysisk tilgjengelighet til læringsarenaer, bygninger og uteområder s. 15
B2: Arbeidsmiljø og forebygging av skader s. 16
B3: Transport s. 16

C. Administrasjon og organisasjon
C1: Informasjon om tilbud og tjenester ved NTNU s. 17
C2: Innkjøpsordninger s. 18
C3: Tilbud, tjenester og ulike organer s. 18

D. Samarbeidsprosjekter
D1: Overgang studier – arbeid s. 19
D2: Annet samarbeid s. 19

Del 3:
Vedlegg

1. SiTs velferdstilbud skal være tilgjengelig for alle studenter ved NTNU s. 21
2. Prioriteringer og skjema for tiltak 2006-2009 s. 22

Del 1:

Handlingsplanens hovedmål, prinsipper og bakgrunn

1. Hovedmål og strategi

”NTNU skal være tilgjengelig for alle.”

For å nå dette målet skal NTNU utforme sitt læringsmiljø etter prinsipper om *universell utforming* slik at flest mulig blir inkludert i ordinære løsninger som fungerer for alle studenter. NTNU skal samtidig være bevisst på at det finnes individuelle behov som ikke kan dekkes av universelle løsninger, og sørge for at det er muligheter for tilrettelegging for den enkelte. Handlingsplan for studenter med funksjonshemming skal sikre at dette blir ivaretatt på alle plan i organisasjonen, og de ulike delmål og tiltak i denne handlingsplanen er utformet ut fra denne tankegangen.

Alle punktene i planen har tiltak som medfører inkluderende løsninger. Dette kommer ikke i motsetning til det støtteapparat og de tilbud som finnes for den enkelte student.

NTNU arbeider for at funksjonshemmede etter 2009 skal være inkludert i all overordnet planlegging, og vi tar sikte på at dette blir NTNUs siste handlingsplan innenfor dette området.

2. Hvem gjelder planen for?

I samfunnet har det vært en betydelig dreining i definisjonen av *funksjonshemming.* Tidligere ble funksjonshemming sett på som en egenskap hos individet, og man ønsket å gjøre noe med forutsetningene hos den enkelte slik at man ble tilpasset samfunnet. De seneste årene har offentlig politikk og offisielle definisjoner av funksjonshemming vært mer situasjonsbestemt. En blind er ikke funksjonshemmet når han/hun snakker i telefonen. En student som sitter i rullestol trenger ikke være funksjonshemmet i eksamenssituasjonen hvis bordet er i riktig høyde og toalettet kan brukes av alle.

I dag sier vi at det er samfunnet som er *funksjonshemmende* på grunn av de krav som samfunnet og omgivelsene stiller til den enkelte. Noen mennesker har nedsatt funksjonsevne på enkelte områder, og der hvor kravene fra samfunnet og omgivelsene overgår forutsetningene hos den enkelte så kan vi snakke om en funksjonshemming. Dette kan illustreres på følgende måte:

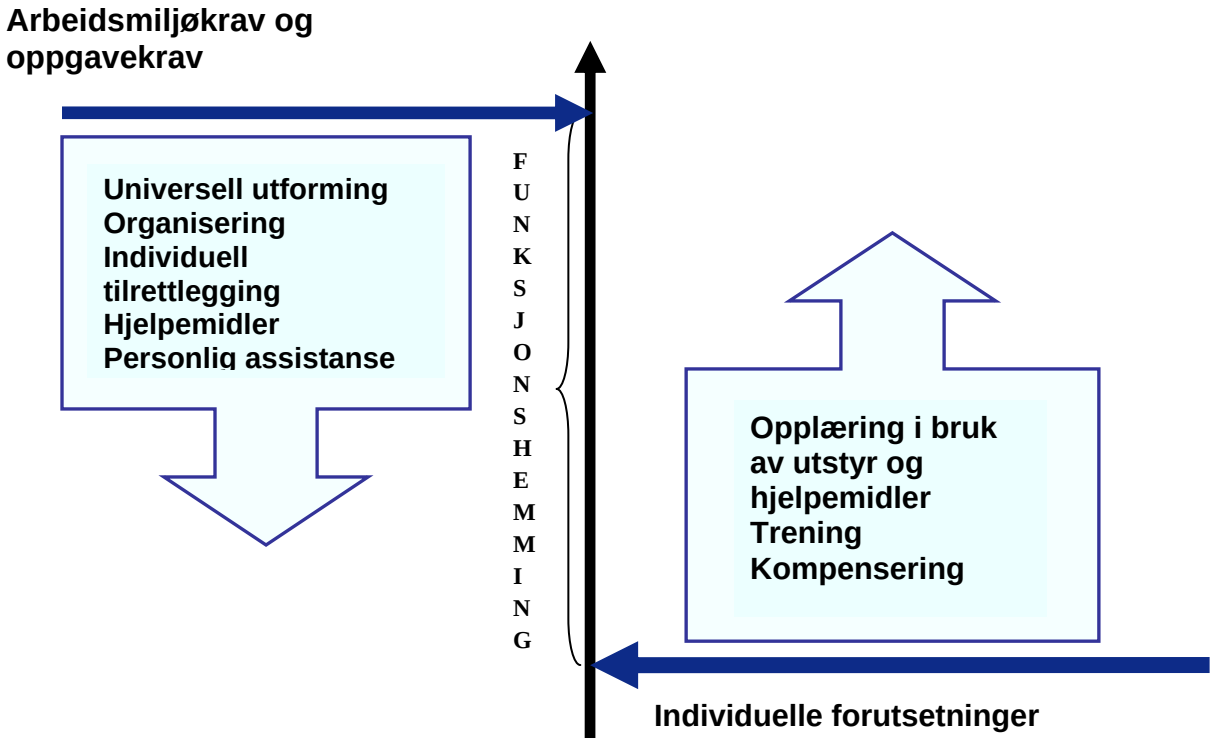

Vi kan si at det er snakk om en funksjonshemming når det er avstand mellom de horisontale pilene i figuren over. Både samfunnet og den enkelte er ansvarlige for å redusere avstanden mellom omgivelsenes krav og den enkelte sine forutsetninger.

For NTNU betyr dette at funksjonshemmede studenter er alle som på grunn av skade, sykdom eller nedsatt funksjonsevne ikke har like muligheter som andre studenter til å ta del i læringsprosessen. Manglende bevissthet rundt funksjonshemmende forhold ved NTNU kan ha ført til valg av løsninger som ikke er inkluderende, og dette kan i ettertid viser seg å innebære store barrierer for disse studentene. Behovet for å utvikle inkluderende (universelle) løsninger er stort. Samtidig vil det være umulig å fange opp alle behov innenfor alle områder, og tilpasning for den enkelte kan være en annen måte å redusere gapet mellom krav og individuelle forutsetninger. De faglige kravene er selvfølgelig de samme for alle studenter.

I praksis deler vi inn funksjonshemmede i grupper, for eksempel synshemmede, hørselshemmede, bevegelseshemmede, studenter med lese- og skrivevansker, kroniske sykdommer, belastningsskader m.fl. En oversikt over dette kan fås hos rådgivningstjenesten.

3. Dagens situasjon ved NTNU

NTNU har et etablert mottaksapparat for studenter som har behov for tilrettelegging i studiesituasjonen. Rådgivningstjenesten for studenter med funksjonshemming har to rådgiverstillinger i full tid, et varierende antall av studentassistenter og et driftsbudsjett på 550 000 kroner som brukes til tiltak og utvikling av tilbudet og tjenesten. Eksamenskontoret (seksjon for studierelaterte støttesystemer) behandler alle søknader om tilrettelagt eksamen, og alle fakulteter (samt en del institutter) har kontaktpersoner for funksjonshemmede studenter. En del faglærere har utmerket seg med imøtekommenhet og vilje til å finne fleksible løsninger når problemer oppstår.

Likevel bør alle relevante enheter ved NTNU stå ansvarlige for et inkluderende tilbud for studentene, og også læringsmiljøutvalget, fakulteter og institutter, samt programstyrene og andre utvalg må bidra til å ivareta behovene som studenter med funksjonshemming har i studiesituasjonen.

NTNU har gjennom flere år jobbet målrettet for å legge studiesituasjonen til rette for studenter med ulike funksjonsnedsettelser. Dette har i stor grad vært gjort gjennom særtilpasninger og individuell tilrettelegging. Det området som har kommet lengst når det gjelder "universell utforming" går på det rent bygningsmessige som ivaretas av Teknisk avdeling, som har en fast person som jobber med dette. Ved ombygginger og nybygg ivaretas allerede i dag prinsipper om universell utforming så langt det er mulig.

Når det gjelder inkluderende løsninger innenfor læring, undervisning, vurdering med mer, har NTNU fremdeles lang veg å gå. Et tydelig eksempel på dette gjelder bruk av IKT som læringsmedium. Ved riktig bruk kan eksempelvis web-baserte løsninger gi lesesvake god tilgjengelighet, men brukt på feil måte betyr det i stedet nye barrierer for den enkelte. Her har NTNU en stor utfordring.

4. Nytt lovverk og nye begreper

NTNU må forholde seg til nytt lovverk som sikrer funksjonshemmedes rettigheter i studiesituasjonen. Kort oppsummert gjelder dette:

- Universitets- og høgskoleloven:
  - § 4-3 om Læringsmiljø slår fast at læringsmiljøet skal utformes etter prinsipper om universell utforming
  - man skal i tillegg legge til rette for funksjonshemmede så langt det er mulig og rimelig
- Ny innkjøpslov (fra 2006)
  - inkluderer bestemmelser om universell utforming
- Ny plan- og bygningslov
  - har vedtatt prinsippet om universell utforming som en del av formålsparagrafen
- Antidiskrimineringslov
  - i forslaget til antidiskrimineringslov blir det slått fast at utdanningsinstitusjonene er pliktig til å legge til rette for den enkelte dersom det på ulike områder er løsninger som ikke inkluderer alle

Begrepet universell utforming – å lage løsninger som i så stor grad som mulig kan brukes av alle – står sentralt i alle disse lovene. Samtidig vil det ikke være mulig å lage løsninger som passer alle overalt. Det vil derfor alltid være en balanse mellom det universelle og det som må tilrettelegges individuelt, men det er viktig å huske at å legge til rette for den enkelte i etterkant er kostbart og ikke minst lite politisk korrekt. Som nasjonal pådriver for tilgjengelighet til høyere utdanning bør NTNU stå i fremste rekke når det gjelder å følge opp denne utviklingen. En oversikt over lovverket finnes på www.universell.no. Her finnes også en gjennomgang av begrepet universell utforming.

5. Kvalitetsreformen

Kvalitetsreformen har stor betydning når det gjelder studiesituasjonen for studenter med nedsatt funksjonsevne. Det følger både muligheter og begrensninger med denne reformen. Det er svært positivt for studentene at kontaktflaten med lærekreftene øker, og at systemet viser større fleksibilitet når det gjelder vurderingsformer for å ta ett eksempel. Samtidig er det krav om raskere og større volum når det gjelder produksjon, mer obligatorisk oppmøte, mer internettbasert læring og raskere omstillinger i forhold til oppgaver, kilder osv. Vi må derfor ha økt oppmerksomhet på ulike behov for studenter med redusert lesetempo, større fravær på grunn av kroniske sykdommer, tegnspråksbrukere som ikke kan delta når undervisningen er på engelsk mfl.

Dette er bare noen eksempler, og følgene for den enkelte kan være store ettersom det med innføringen av reformen også medfører økonomiske konsekvenser å bli forsinket i studiene. Det er behov for økt kunnskap om dette i fagmiljøene. Det vil bli laget enkle veiledninger og ordninger, som samtidig kan redusere behovet for omfattende saksbehandling og rådgivning innenfor dette området. Det er en vanskelig balansegang mellom å stille like faglige krav til alle studenter, men samtidig sikre at vi ikke bygger opp systemer som stenger den enkelte ute.

NTNU bør være bevisst på hva kvalitetsreformen har medført for studenter med nedsatt funksjon. Det finnes en gjennomgang av kvalitetsreformens betydning på www.universell.no.

6. Planens gyldighet, oppfølging og evaluering

Planen gjelder for perioden februar 2006 til og med desember 2009. Rådgivningstjenesten for studenter med funksjonshemming tar ansvar for å gjennomføre evaluering av handlingsplanen, og alle berørte enheter skal gi rapport om fremdrift ved utløpet av hvert kalenderår.

Styret står sammen med berørte enheter ansvarlig for implementering av punktene i planen.

7. Hovedutfordringer i planperioden

NTNU har kommet langt når det gjelder tilbud og tjenester for studenter med ulike funksjonsnedsettelser. Det forutsettes at ordninger som i dag fungerer tilfredsstillende videreføres inn i neste planperiode. Vi vil fremheve noen hovedutfordringer som peker seg ut for denne planperioden:

- fokusere på pedagogisk tilgjengelighet slik at læringsprosessen blir tilgjengelig for alle
    - riktig bruk av ny teknologi slik at teknologien blir brukt til å bygge ned barrierer
    - gi alle studenter tilgang til litteratur i tilgjengelig format (pensum, støttelitteratur, materiell)
    - bevisstgjøring av fakulteter, institutter og faglærere om barrierer, universell utforming og individuell tilrettelegging
    - bygge opp studentrettede tjenester slik at de kan brukes av alle (for eksempel bibliotekene)
- implementering av nytt lovverk

- skape inkluderende og universelle løsninger på så mange områder som mulig (fysisk, pedagogisk, sosialt)
- evaluere kvalitetsreformens betydning (muligheter og begrensninger) for studenter med funksjonsnedsettelser og foreta nødvendige justeringer for å inkludere flest mulig
- inkludere funksjonshemmede i de tilbud og tjenester som gjelder alle studenter ved NTNU
- foreta en evaluering av handlingsplanens betydning for NTNU
- foreta en gjennomgang av tilbudet NTNU gir til studenter med funksjonsnedsettelser

Del 2:

Handlingsplan 2006-2009: Delmål og tiltak

NTNU har kommet et godt stykke når det gjelder å iverksette tiltak for å gjøre NTNU tilgjengelig for funksjonshemmede. Planen er organisert etter aktuelle arbeidsområder.

A: PEDAGOGISKE FORHOLD

A1. Pedagogisk tilgjengelighet og holdningsskapende arbeid internt ved NTNU

Mål:	Studenter og ansatte ved NTNU skal bevisstgjøres om hva det å ha ulike funksjonshemminger innebærer i studiesituasjonen, og om hvordan NTNU kan gjøre sitt tilbud universelt. Dette skal omfatte administrative rutiner, pedagogisk tilgjengelighet og det psykososiale læringsmiljøet.
Tiltak:	1) Utvikle en brosjyre om ”universell utforming av utdanning”. Denne brosjyren skal sendes til alle faglærere og programstyrer ved NTNU. 2) Utarbeide et kurs om universell utforming av studietilbud og tilby dette til alle fagmiljø. 3) Arrangere årlig seminar om funksjonshemming og høyere utdanning for fakultetene sine kontaktpersoner, førstelinjepersonell og studentdemokratiet. 4) Pedagogiske tipshefter skal videreutvikles og distribueres til alle faglig ansatte ved NTNU. 5) Arrangere faste kurs for nytilsatte når det gjelder pedagogisk tilgjengelighet (herunder bruk av teknisk utstyr) og universell utforming av fagene.
Ansvar:	LMU, Rådgivningstjenesten, fakultetene, Program for lærerutdanning: UNIPED
Tidsfrist:	1 - 3: 2007 4: 2006 5: Fra studieåret 2008-2009
Økonomi:	Arbeidskraft
Kommentarer:	Kommentarer til punkt 5: Når det gjelder kurs for nytilsatte så har program for lærerutdanning ansvaret for kursing av nye universitetsansatte (UNIPED).

A2. Elektronisk og skriftlig informasjon og fagstoff

Mål: All elektronisk og skriftlig informasjon og fagstoff skal være tilgjengelig i formater som inkluderer alle studenter.

Tiltak:

1) WEB-grensesnittet for NTNUs studentportaler (innsida, eksternweb og rådgivningstjenestens nettsider) skal utformes etter internasjonale standarder for tilgjengelighet og brukervennlighet på internett (WAI: WCAG, Section 508).
2) Utarbeide håndbok for hvordan man bør bruke It´s Learning uten at det stenger enkeltstudenter ute fra viktig fagstoff. Håndboken skal spres til alle ansatte.
3) Skriftlig informasjon som sendes til alle studenter skal også sendes ut elektronisk, eller tilbys den enkelte i elektronisk format.
4) Utarbeide og distribuere informasjonsmateriell for ansatte når det gjelder utforming av elektronisk informasjon.

Ansvar:
1: Styret og LMU
2, 4: Rådgivningstjenesten, fakultetene
3: Alle enheter ved NTNU

Tidsfrist:
1: Senest 2007
2, 3 og 4: 2008

Økonomi:
1: Info + ITEA
2, 4: Rådgivningstjenesten
3: Arbeidskraft

Kommentar:
1: WAI = Web Accessibility Initative og er en internasjonal standard for tilgjengelige nettsider. WAI har utformet retningslinjer, og dette dokumentet kalles WCAG. Section 508 er en standard i ”Rehabilitation act” i USA. Her må ekstern kompetanse hentes inn i den grad dette ikke finnes på NTNU.
3: I samarbeid med seksjon for studieadministrative støttestystemer, fakultetene og studentene utarbeides det rutiner for hvordan dette skal fungere i praksis.

A3. Midtterminprøver, deleksamener og semesteroppgaver

Mål: Sikre at studenter som har behov for tilrettelegging får et tilfredsstillende tilbud når det gjelder midtterminprøver, deleksamener og semesteroppgaver som er tellende for sluttkarakter, men som ikke faller inn under ordninger om tilrettelegging av hovedeksamen.

Tiltak:

1) Utforme retningslinjer for tilrettelegging av deleksamener og implementere disse på fakulteter og institutter. Retningslinjene skal sørge for:
   - å klargjøre hvem som har rett på tilrettelegging
   - at tilbudet til studentene organiseres likt uavhengig av fagretning
   - at tilretteleggingstiltak tilsvarer det man får innvilget til hovedeksamen
   - at studentenes anonymitet sikres
   - sikkerhet for faglærer og for student når det gjelder *hva* som blir tilbudt

2) Vedta retningslinjene på dekannivå og spre disse til alle ansatte ved fakulteter og institutter

Ansvarlig: Fakultetene, Studieavdelingen

Tidsfrist: 2006

Kostnader: Arbeidskraft

Kommentar: Etter innføringen av kvalitetsreformen har deleksamener fått stadig større betydning. Studenter med behov for tilrettelegging ved deleksamener blir i dag behandlet svært ulikt. Det er forskjeller mellom fakultetene og fra faglærer til faglærer. Det finnes heller ingen sentrale retningslinjer eller rutiner på området. Studentene må derfor selv legge frem sin sak for faglærer – noe som av studentene kan oppfattes som ubehagelig. Utredning og klargjøring av disse forholdene må prioriteres.

A4. Universell utforming av bibliotektjenester

Mål: Utforme bibliotektjenestene etter prinsipper om universell utforming slik at funksjonshemmede kan benytte tilbud og tjenester på lik linje med andre studenter.

Tiltak:

1) Bibliotekene må utformes slik at de er tilgjengelig for alle (universell utforming). Minst en arbeidsstasjon skal være utstyrt med
   - heve/senkebord
   - stor skjerm
   - leselist eller talesyntese
   - nødvendig programvare

   Funksjonshemmede skal ha fortrinnsrett på denne arbeidsstasjonen.
2) Utvikle et kurs for funksjonshemmede for bruk av biblioteket
3) Utvikle kurs for ansatte ved bibliotekene om universell utforming og behov for tilrettelegging ved bruk av bibliotektjenester

Ansvar: 1: Teknisk avdeling, Universitetsbiblioteket, rådgivningstjenesten
2-3: UB + rådgivningstjenesten

Tidsfrist: 1: Utgangen av 2007, universell utforming av fysiske forhold innen 2008
2: Utgangen av 2007
3: Utgangen av 2008

Økonomi: Universitetsbiblioteket + Teknisk avdeling

Kommentar: Kommentar til tiltak 1: Antallet arbeidsstasjoner som er tilgjengelige må avpasses i forhold til antallet studenter som bruker biblioteket. For eksempel vil behovet være større ved hovedbibliotekene enn ved de mindre filialene, dette gjelder også for spesielt teknisk utstyr. Det vil for eksempel ikke være aktuelt å kjøpe inn leselist til alle bibliotekene.

Når det gjelder universell utforming av de fysiske omgivelsene så er ikke alltid dette mulig. For eksempel vil Teknisk hovedbibliotek vanskelig la seg utforme universelt, og det å gjøre biblioteket mer tilgjengelig må stå i fokus. I tillegg må man ta hensyn til budsjettrammer hos Teknisk avdeling, som har ansvaret for alle bygg ved NTNU.

Kommentar til tiltak 3: Et kurs for ansatte skal gi informasjon om hvilke utfordringer funksjonshemmede studenter møter på biblioteket, slik at service og tilbud blir best mulig. Det er likevel behov for å utvikle biblioteket slik at alle i størst mulig grad kan benytte tilbudet uten hjelp av andre.

A5. Litteratur og annet undervisningsmateriell for syns- og lesehemmede

Mål: Synshemmede og andre studenter med lesehemminger skal ha mulighet til å få tilgang til litteratur og annet undervisningsmateriell i tilgjengelig form, uten at dette skal medføre lang ventetid.

Tiltak:
1) Sørge for at pensumlister / læringsmål / litteraturforslag er klart minimum 2 måneder før semesterstart.
2) Sikre at litteratur og annet materiell som produseres ved NTNU er tilgjengelig i elektronisk form.
3) Bygge opp en arbeidsstasjon for skanning av skriftlig materiell og produksjon av lydbøker ved hjelp av Daisy-generator.
4) Sørge for at studentene får tilgang til aktuelle databaser som har norsk og internasjonal litteratur i alternativt format.

Ansvar: 1: Fakulteter og institutter
2: Fakulteter og rådgivningstjenesten
3: Rådgivningstjenesten/ Universitetsbiblioteket
4: Universitetsbiblioteket

Tidsfrist: 1: 2006
2: 2008
3: 2006
4: 2008-2009

Økonomi: Uklart

Kommentar: UFD har i brev av august 2005 oppfordret utdanningsinstitusjonene til å sørge for at pensumlister er klar i god tid før semesterstart, samt sørge for at egenprodusert læringsmateriell gjøres tilgjengelig i elektronisk form. UFD leder høsten 2005 en arbeidsgruppe som utreder litteraturspørsmålet, og NTNU bør legge opp sitt arbeid etter anbefalinger fra denne arbeidsgruppen.

Kommentar til tiltak 3: UBiT ser for seg en slik arbeidsstasjon på det nye biblioteksarealet i bygg 6B.

Kommentar til tiltak 4: Her må vi avvente en utredning i forhold til rettigheter og tilgjengelighet. En slik utredning gjøres av Kunnskapsdepartementet i 2006, og forslag herfra vil legge premissene for NTNU sin satsing på dette feltet.

A6. Studier i utlandet

Mål: Studenter med funksjonshemming skal på lik linje med andre studenter ha mulighet til et studieopphold i utlandet. Utenlandske studenter med funksjonshemming skal kunne studere ved NTNU.

Tiltak:
1) Kartlegge hvordan tilgjengeligheten er på universiteter som samarbeider med NTNU om utveksling.
2) Etablere et samarbeid med et utvalg av spesielt aktuelle utdanningsinstitusjoner med tanke på utveksling av studenter med behov for tilrettelegging.
3) Utrede mulige stipendordninger for studenter fra utlandet som har en funksjonshemming.

Ansvar: Internasjonal seksjon, rådgivningstjenesten

Tidsfrist: 1: 2008
2-3: Studieåret 2008-2009

Økonomi: Uklart

Kommentar: Med innføringen av kvalitetsreformen har studentene fått rett til et utenlandsopphold som en del av studiet. For funksjonshemmede innebærer dette en stor utfordring. I tillegg er det viktig at ansvaret for

hvem som tilbyr veiledning om slike forhold klargjøres. Studentene må ikke bli kasteballer i systemet.

B: FYSISKE FORHOLD

B1. Fysisk tilgjengelighet til læringsarenaer, bygninger og uteområder

Mål: NTNU skal utforme bygninger og uteområder etter prinsipper om universell utforming. Informasjon om NTNU sin fysiske utforming skal gjøres tilgjengelig for ansatte, studenter og potensielle studenter ved NTNU

Tiltak:

1) Gjennomgå Statsbygg sin kartlegging av NTNUs bygningsmasse og uteområder (2005/2006) og sette opp prioriteringsliste for perioden 2006-2009.
2) Implementere kartleggingen som er gjort i en database for fysisk tilgjengelighet og presentere på eget nettsted ved NTNU
3) Utforme rutiner for endring av database ved gjennomføring av tiltak
4) Kartlegge behovet for teknisk utstyr ved de forskjellige læringsarenaer (kollokvierom, forelesningssal, lab etc.) og sette opp prioriteringsliste når det gjelder innkjøp av utstyr
5) Alle bygningskompleks skal ha et hvilerom.
6) Utforme pc-saler og lesesaler etter prinsipper om universell utforming slik at disse er et tilbud til alle studenter
7) Sørge for at rådgivningstjenesten kan disponere minst 4 nye kontorplasser for studenter på Dragvoll og tilsvarene for Gløshaugen
8) Gjennomføre et prosjekt som tar for seg informasjon og bevisstgjøring av teknisk personell når det gjelder kravene om ”universell utforming”.
9) Ved alle ombygginger og nybygg skal NTNUs kravliste for fysisk tilgjengelighet legges til grunn.

Ansvar: Teknisk avdeling, rådgivningstjenesten. Arbeidsplasser skaffes av fakulteter og TA

Tidsfrist:
1-3: 2006
4: 2007
5: 2009
6: 2008
7: 2007
8: 2008
9: 2006

Økonomi: Teknisk avdeling sørger for møblement og utforming av rom

Rådgivningstjenesten sørger for spesielt utstyr.
Kartleggingen skjer i samarbeid mellom TA og rådgivningstjenesten

Kommentar: Kommentar til tiltak 6: Alle lesesaler/ datasaler bør ha minst to heve/senkebord, regulerbare stoler og tilpasset programvare med mer. Dette bør spesifiseres nærmere, og antallet tilrettelagte arbeidsplasser bør økes ved behov. Videre bør tilretteleggingskravene tilpasses etter størrelsen på pc-saler og lesesaler, ettersom det er over 260 rom som kvalifiserer til denne betegnelsen og størrelsen er svært variabel.

Kommentar til tiltak 9: Denne kravlisten er vedtatt av AMU og LMU i 2005.

B2. Arbeidsmiljø og forebygging av skader

Mål: NTNU skal ha et godt fysisk arbeidsmiljø for sine studenter, slik at skader, sykdom og lignende forebygges så langt det er mulig.

Tiltak:
1) Informasjon og veiledningskampanje til studentene om hva de selv kan gjøre for å forebygge skader.
2) Utforme forelesningssaler, lesesaler og arbeidsplasser i samarbeid med HMS.
3) Ventilasjonsanlegg må være utformet og ha en driftstid som sikrer tilstrekkelig godt inneklima.

Ansvar: Tiltak 1 og 2: LMU, rådgivningstjenesten
Tiltak 3: Teknisk avdeling

Tidsfrist: 2007

Økonomi: Tiltak 1 og 2: Arbeidskraft
Tiltak 3: Teknisk avdeling

B3. Transport

Mål:
1) Studenter med transportbehov som ikke dekkes av offentlige ordninger skal ikke lide økonomiske belastninger på grunn av skade og/ eller funksjonshemming.
2) Kollektivtransporten i Trondheim på ruter som frakter studenter skal være tilgjengelig for alle

Tiltak:
1) Utrede studenter sine muligheter for å få dekket transportkostnader fra det offentlige.
2) Utrede ordninger gjennom NTNU / SiT som sikrer at studentene har et tilbud om transport fra første dag dersom man har behov for dette
3) Gjennom samarbeid mellom NTNU, Trondheim kommune og Team Trafikk innføre lavgulvbusser, ramper og bedre varsling

av bussankomst mellom campus og studentbyene på aktuelle linjer.

Ansvar: 1-2: Rådgivningstjenesten i samarbeid med LMU og SiT Velferd
3: Rådgivningstjenesten i samarbeid med Teknisk avdeling, Trondheim kommune og Team Trafikk

Tidsfrist: 1-2: 2006
3: 2009

Økonomi: Uavklart

Kommentar: Kommunale transportordninger dekker ikke behovet for studenter som ikke er varig bevegelseshemmede. Dette må utredes, men samtidig bør NTNU / SiT etablere en overgangsordning som sikrer et tilbud fra første dag. Studentenes økonomi bør ikke belastes utover satser for ordinær kollektivtransport.

C: ADMINISTRASJON OG ORGANISASJON

C1. Informasjon om tilbud og tjenester for funksjonshemmede ved NTNU

Mål: Sørge for at tilbud og tjenester for funksjonshemmede studenter er kjent for studenter og ansatte ved NTNU, og i tillegg kjent for rådgivere fra videregående skoler, Aetat og andre.

Tiltak:
1) Sørge for at alle som driver rekrutteringsarbeid ved NTNU (gjennom skolebesøk, messer og annen virksomhet) har informasjon om tilgjengelighet ved NTNU, og tilgang til oppdatert informasjonsmateriell om tilbud og tjenester for funksjonshemmede.
2) Spre informasjon om rådgivningstjenesten til alle enheter ved NTNU, blant annet ved å oppdatere tjenestens egne nettsider og ved å sende ut informasjonsmateriell
3) Invitere spesialrådgivere i skolesektoren til et felles årlig møte om tilgjengelighet til høyere utdanning.

Ansvar: 1-3: Rådgivningstjenesten, Studieavdelingen

Tidsfrist: 1: 2007
2: Til rekrutteringen for studieåret 2007-2008
3: 2006

Økonomi: 1-3: Rådgivningstjenesten

Kommentar: Begrepet ”universell utforming” brukes blant annet i universitets- og høgskolelovens § 3-5, se mer om dette i del 1.

C2. Innkjøpsordninger

Mål:	Ved innkjøp som har konsekvenser for studentenes studiehverdag skal prinsipper om universell utforming ligge til grunn.	
Tiltak:	1)	Utforme erklæring om hvordan NTNUs praksis skal være på dette området.
	2)	Gjennomføre punktene i erklæringen under 1)
Ansvar:	Universitetsledelsen, økonomiavdelingen	
Tidsfrist:	2007	
Økonomi:	Arbeidskraft	
Kommentar:	Lov om offentlige innkjøp revideres høsten 2005, og i lovforslaget er det lagt inn at ved innkjøp over kr. 500 000,00 så skal prinsipper om universell utforming følges. Vi mener at det bør følges ved alle innkjøp som vedrører studentmassen som helhet.	

C3. Tilbud, tjenester og ulike organer

Mål:	NTNU skal organisere sitt arbeid i forhold til studenter med funksjonsnedsettelser på en mest mulig hensiktsmessig måte.	
Tiltak:	1)	Gjennomgå og revidere dokument om arbeidsdelingen mellom fakulteter og rådgivningstjenesten
	2)	Utrede behovet for å ha et eget råd for studenter med funksjonshemming
	3)	Utarbeide prinsipprogram for hva som er NTNU sin praksis og retning når det gjelder universell utforming, tilgjengelighet og tilrettelegging for funksjonshemmede.
Ansvar:	1: 2-3:	Studieavdelingen og fakultetene Rektor
Tidsfrist:	1-2) 3)	2006 2008
Økonomi:	Arbeidskraft	

D: SAMARBEIDSPROSJEKTER

D1. Overgang studier – arbeid

Mål:	NTNU skal bidra til å lette overgangen mellom studier og arbeid slik at studenter med funksjonshemming står bedre rustet til å komme inn på arbeidsmarkedet.	
Tiltak:	1)	Tilby karriereveiledning, jobbsøkerkurs m.m. spesielt rettet mot denne studentgruppen.
	2)	Opprette en synlig og tilgjengelig oppslagstavle på campus for sommerjobb, praksisplasser og lignende.
	3)	2-årig prosjekt for å kartlegge barrierer og muligheter. Rettet både mot arbeidsmarkedet og mot studenter.
Ansvar:	Rådgivningstjenesten og karrieretjenesten	
Tidsfrist:	1) og 2) 2007 3) Oppstart i 2006	
Økonomi:	Arbeidskraft	
Kommentar:	Kommentar til tiltak 1: Det bør vurderes om funksjonshemmede bør inkluderes i de kurs i jobbsøking og intervjuteknikk som arrangeres for alle studenter. Et samarbeid med karrieretjenesten er naturlig. Kommentar til tiltak 3: NTNU har i samarbeid med HiST søkt midler fra Arbeids- og sosialdepartementet om et prosjekt som skal se nærmere på overgangen mellom studier og yrkesliv for studenter med funksjonsnedsettelser. En aktuell samarbeidspartner ved NTNU er Voksne i livslang læring (VILL).	

D2. Annet samarbeid

Mål:	NTNU skal delta i regionale nettverk for å sikre universelle løsninger innenfor områder som har betydning for at studenter med funksjonsnedsettelser skal kunne studere ved NTNU.	
Tiltak:	1)	Invitere til årlige tverrsektorielle møter om aktuelle tema
	2)	Delta i aktuelle prosjekter som faller inn under Lucas-samarbeidet
Ansvar:	Rådgivningstjenesten	

Tidsfrist:	2008
Økonomi:	Arbeidskraft
Kommentar:	Et tverrsektorielt nettverk ble opprettet i 2003, men har av kapasitetshensyn ikke blitt vedlikeholdt. NTNU var drivkraften i dette nettverket. Lucas-samarbeidet er avtalefestet til og med vårsemesteret 2007, og vil bli evaluert før eventuell videreføring.

VEDLEGG

1. SiTs velferdstilbud skal være tilgjengelig for alle studenter ved NTNU

Mål: De tjenester som SiT har ansvaret for, skal være tilrettelagt slik at de på en tilfredsstillende måte kan imøtekomme behovet til alle studenter.

Tiltak:
For SiT Bolig betyr dette:

- SiT skal disponere boliger som representerer et tilbud til studenter med funksjonshemming.
- Studenter med funksjonshemming har prioritet ved tildeling av boliger. Det innebærer at dersom en student får plass ved NTNU etter at semesteret er startet, vil det bli arbeidet aktivt for at vedkommende skal få en bolig med en tilfredsstillende utforming.
- Der hvor en enkelt student har behov for tilpasninger ut over vår universelle standard, vil SiT i den grad det er mulig, foreta tilpassninger. Som eksempel kan nevnes: Skifting av kjøkkenbenk slik at den kan tilpasses studenter som bruker rullestol, øke lysstyrken i boliger som benyttes av svaksynte, montere lysvarsling for brannalarm og ringeklokke der boligen benyttes av døve.

For SiT Eiendom betyr dette:

- Alle nye boliger som bygges skal i prinsippet tilpasses besøksstandard, så sant dette ikke strider mot andre offentlige krav. (UFDs kostnadsgrenser, kommunale krav til tomteutnyttelse, høyde ol.)
- Alle aktivitetsbygg hvor SiT er eier skal være tilgjengelig for alle.

For SiT Velferd betyr dette:

- Alle tjenester som SiT Velferd har ansvaret for skal være tilgjengelig for studenter med funksjonshemming.
- SiT vil utvide sitt rådgivingstilbud til studenter.
- SiT vil ta aktiv del i det arbeid som er tillagt LMU, ”Rådet for studenter med funksjonshemming” og Lucas-samarbeidet.

For SiT Kafe betyr dette:

- NTNU har ansvaret for at serveringsstedene er tilgjengelig for alle. Som driver av serveringsstedene skal SiT bidra aktivt til at alle spisesteder er tilrettelagt slik at de også kan benyttes av studenter med funksjonshemming.
- SiT skal tilrettelegge mattilbudet slik at serveringsstedene kan imøtekomme de vanligste behov for spesialkost. Ved spesielle behov kan det avtales eget opplegg med det enkelte serveringssted.

For SiT Tapir betyr dette:

- Alle SiT Tapirs butikker skal være tilgjengelig for alle. Som driver av bokhandler og storkiosker skal SiT bidra aktivt til at alle butikkenheter er tilrettelagt slik at de også kan benyttes av studenter med funksjonshemming.
- Ved behov kan det opprettes særavtaler med den enkelte student med funksjonshemming, som går ut over det ordinære tilbudet.

2. Tabell for gjennomføring av tiltak, prioritert liste sortert etter gjennomføringstidspunkt.

2006			
	Tiltak	**Tema**	**Ansvarlig**
1.	A1	Pedagogiske tipshefter til ansatte (tiltak 4)	
2.	A3	Midttermin og deleksamen	Studieavdelingen + fakultetene
3..	C3	Revidering av arbeidsdeling mellom fakultetene og Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)	Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
4.	B1	Gjennomgang, prioritering og tilgjengeliggjøring av fysisk kartlegging foretatt av statsbygg	Teknisk avdeling + Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
5.	B3	Gjennomgang av transportmuligheter	Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
6	D1	Opprette prosjekt for overgangen studier – arbeidsliv for studenter med funksjonsnedsettelser	Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
7.	C1	Møte med spesialrådgivere i videregående skole	Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
8.	A5	Pensumlister på tidlig tidspunkt (tiltak 1)	Fakultetene
9.	C3	Utrede behovet for eget råd for studenter med funksjonsnedsettelser	Studieavdelingen
2007			
	Tiltak	**Tema**	**Ansvarlig**
1.	C1	Spre informasjon om tilbudet for studenter med funksjonsnedsettelser internt ved NTNU gjennom nettsider og informasjonsmateriell	Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
2.	A2	Web-grensesnitt for studentportaler skal følge internasjonale standarder for tilgjengelighet	Styret + LMU
3.	A4	Utforme arbeidsstasjoner ved UBiT etter prinsipper om universell utforming + kurs for studenter om bruk av tilgjengelig bibliotek	UB, Teknisk avdeling, Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
4.	B1	Kartlegging av behovet for teknisk utstyr ved forskjellige læringsarenaer, samt skaffe tilgjengelige kontorplasser for funksjonshemmede studenter	Teknisk avdeling, Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
5.	A1	Utvikle brosjyremateriell og kurs/ seminar om universell utforming i høyere utdanning	Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
6.	C2	Utforme retningslinjer for universell utforming av innkjøp til NTNU	Styret, Økonomiavdelingen
7.	B2	Informasjon og veiledning om forebygging av skader Utforme tilgjengelige studentarbeidsplasser i samarbeid med HMS. Sikre godt inneklima.	LMU, Teknisk avdeling, Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
8.	C1	Sørge for at alle som driver rekrutteringsarbeid ved NTNU har informasjon om tilbudet til studenter med funksjonsnedsettelser	Studieavdelingen (rådgivningstjenesten + rekruttering)
9.	D1	Karriereveiledning og jobbsøkerkurs skal inkludere studenter med funksjonsnedsettelser, samt opprette	Studieavdelingen (rådgivningstjenesten,

		oppslagstavle for sommerjobb mv.	karrieretjenesten)
2008			
	Tiltak	Tema	Ansvarlig
1.	A5	Litteratur produsert ved NTNU skal være tilgjengelig i elektronisk form, samt tilgang til databaser med litteratur i alternativt format	UB, fakultetene, Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
2.	C3	Utarbeide prinsipp-program for NTNU sin praksis når det gjelder universell utforming, tilgjengelighet og tilrettelegging for funksjonshemmede	Rektor
3.	B1	Utforme pc-saler og lesesaler etter prinsippet om universell utforming. Prosjekt rettet mot teknisk personell når det gjelder universell utforming	Teknisk avdeling, Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
4.	A2	Håndbok for universell utforming av elektronisk informasjon (inkludert it´s learning) til ansatte, all skriftlig informasjon skal tilbys elektronisk til studentene	Studieavdelingen (rådgivningstjenesten), fakultetene
5.	A1	Kurs for nytilsatte når det gjelder pedagogisk tilgjengelighet og universell utforming	PLU, Studieavdelingen
6.	A4	Kurs for ansatte ved UBiT om universell utforming og individuell tilrettelegging av bibliotekstjenester	UB
7.	A6	Kartlegge tilgjengelighet for samarbeidsuniversiteter når det gjelder tilgjengelighet. Utrede stipendordninger for funksjonshemmede som ønsker seg til Norge og NTNU	Studieavdelingen (rådgivningstjenesten, Internasjonal seksjon)
8.	D2	Invitere til tverrsektorielle møter og regionale nettverk	Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)
2009			
	Tiltak	Tema	Ansvarlig
1.	B3	Initiere til samarbeid med Team Trafikk og Trondheim kommune for å bedre tilgjengeligheten til offentlig kommunikasjon i Trondheim	Studieavdelingen (rådgivningstjenesten)